

ΕΘΝΟΓΡΑΦΙΕΣ ΧΟΡΟΥ

Ρένα Λουτζάκη
Κοινωνική Ανθρωπολογίας
Λέκτορας Τμήματος Μουσικών Σπουδών
Πανεπιστημίου Αθηνών

Το περιοδικό Αρχαιολογία και Τέχνες, στο τρίτο τεύχος του αφιερώματος του στο χορό, έχει ως επίκεντρο το χορό των αρχαικών περιοχών της Ελλάδας. Ο χορός αυτός, παρ' ότι εκφράζεται μόνικά μέσα από το σώμα, είναι ένα άνλο και ρευστό προϊόν, γεωγραφικά και ιστορικά προοδιορισμένο, που παράγεται και αναπαράγεται στη βάση της παράδοσης – όπως είνοταχο επισημαίνει η Ελευνόρα Σκουτέρη-Διδασκαλού¹ – ακολουθώντας τους νόμους της προφορικής δημιουργίας, καθώς συνθέτει ένα είδος γνώσης την οποία έχουν οι ανθρώποι για να μπορούν να ζήσουν στα όρια και με τους όρους μιας συγκεκριμένης κοινωνίας. Η γνώση αυτή αποκτάται από τα άτομα προφορικά κιναισθητικά με την καθημερινή πράξη, καθώς οργανώνει την τελετουργική και την καθημερινή τους ζωή.

Προίον μιας δυναμικής συλλογικής διαδικασίας και μακροχρόνιου πειραματισμού και δοκιμής, ο χορός των αρχαιοτάτων περιοχών, όπως και άλλα κοινωνικά φαινόμενα και πολιτισμικές πρακτικές, μορφοποιείται και εξελίσσεται μέσω των επιλογών των μελών μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων που μαριάζονται ενα κοινό σύστημα ιδεών, συμβόλων, συνειρμάτων, τρόπων συμπεριφοράς και επικοινωνίας για την εξυπρέπηση των αναγκών των ίδιων και της κοινότητάς τους. Ωστόσο στη σημερινή Ελλάδα, ο χορός αυτός, πέρα από την κοινωνική του διάσταση, παρουσιάζει ενδιαφέρον ως προς ένα νέο φαινόμενο: το γεγονός ότι αποτελεί αντικείμενο μιας ιδιότυπης και συνεχής μεταβαλλόμενης διασχέσισης από διάφορους φορείς. Η «διασχέριση» αυτή αποτελεί συνάρτηση της αντιμετώπισης (τημάτων) του τοπικού πολιτισμού εκ μέρους (τημάτων) του επιστημονικού πολιτισμού, αφού ανάμεσα στα δύο επίπεδα – το τοπικό και το εθνικό – έχει αναπτυχθεί μια έντονη διαλεκτική σχέση. Επίσης, αποτελεί συνάρτηση των αντιφάσεων του χορού ως πρακτικής και ως πολιτισμικού αγαθού.

Σπένδουμε να διευκρινίσουμε ότι, παρ' ότι είθισται το τρίτο μέρος των αφιερώματων του περιοδικού να καλύπτει πολιτισμικές πρακτικές της νεότερης

Ελλάδας στην ιστορική τους διάσταση, τόσο η εισαγωγή όσο και τα κείμενα που συνθέτουν τα αριέρωμα του τεύχους αυτού δεν καλύπτουν το χρόνο στην ιστορική του πορεία από τη σύσταση του ελληνικού κράτους μέχρι σήμερα. Ακόμη, δεν επιχειρείται η καταγραφή των λόγων περί χορού, όπως έχουν αποτυπωθεί στους χώρους της ιστορίας, της εκπαίδευσης, του ελεύθερου χρόνου, της ιατρικής, του θεάτρου κ.ά. την ίδια περίοδο – θέμα εξαιρετικά ενδιαφέρον και χρήσιμο για την ιστορία της επιστήμης του χορού, που ούτε έπειτα τα όρια του αφιερώματος². Αντίθετα, τα κείμενα που ακολουθούν, το καθένα με τον τρόπο του και ανάλογα με την κατεύθυνση του, επικεντρώνονται σε σύγχρονα ζητήματα και προβληματισμούς και, μέσα από τη συγκεκριμένη ανάλυση που παρέχουν, επιχειρούματολογούν υπέρ μιας στενότερης, που εξειδικεύεται έννοιας του χορού, με στόχο την απάντηση στο γενικότερο ερώτημα σε τι συνιστάται η έννοια χορού για τους ανθρώπους των αρχαιοτάτων περιοχών. Επομένων, εσπιάζουν στην αποτύπωση του ιθαγενούς λογού για το χορό και στην περιγραφή της διαδικασίας του σε βάθος μικρολίμακας – το μικροκοσμικό μοντέλο –, καθώς μέσα από την προβολή των μικρών ζητημάτων έναντι των μεγάλων και σημαντικών πραγματεύονται τις «πολιτισμικές διατερόπτες» που συμβάλλουν στη μετατροπή απλών κινήσεων σε χορό σε συγχρονικό επίπεδο. Είναι αυτή ακριβώς η ενθνογραφία που ο Geertz αποκαλεί «πικνή περιγραφή» και σύμφωνα με την οποία ο ανθρωπολόγος που την υιοθετεί προσεγγίζει το αντικείμενο του όχι ολιστικά, αλλά μέσα από μια ιδιαίτερη διερεύνηση εξοικείωση με εξαιρετικά μικρά ζητημάτα, ώστε στη συνέχεια να προχωρήσει σε ευρύτερες ερμηνείες και πιο αφροτμένες αναλύσεις. Μια συσπιματική δηλαδή, διευδικτική και πλήρη εθνογραφική προσέγγιση, που επιτρέπει την ερμηνεία σε πολλά επίπεδα και η οποία διεύκολνε την αποσαφήνιση λεπτομερειών της εντόπιας καθημερινής ζωής προσφέροντας μια καλή πρόσβαση για την κατανόηση του «άλλου» πολιτισμού³.

Το αιφέρωμα, λοιπόν, αυτό πραγματεύεται το χορό⁴ στη σχέση του με την κοινωνία που τον παράγει, τον αναπαράγει, τον διαχειρίζεται και τον καταναλώνει. Με οδηγό το νεωτερικό, την κριτική και την αντιπαράθεση του παλαιού με τα σημερινά, των κατεστημένων με τις ανατροπές τους, οι συγγραφείς του αιφέρωματος, με την εθνογραφική περιγραφή εστιάζουν σε ανθρώπινες συμπεριφορές και δράσεις τις οποίες προκαλούν ασυνήθιστα γεγονότα που αναδύονται μέσα από άγνωστα, κυρίως, συμφράζοντα. Πέρα, όμως, από τα τμήματα που σχετίζονται με το γενικό προσανατολισμό και αφορούν ποι θεμελώδη ζητήματα, οι εμπειριστικέμενες και αναλυτικές εν λόγω περιγραφές αποκοπούν στο να γίνει κατανοητός ο ρόλος του χορού στη σύγχρονη ανθρώπινη ζωή.

Ελληνικός χορός και εθνογραφία

Η χρονική αφετηρία της συστηματικής μελέτης του χορού στην Ελλάδα τοποθετείται στη δεκαετία του 1990, με την κοινοπόίηση των πρώτων διδάκτορικών που εκπονήθηκαν σε ελληνικά και ξένα πανεπιστήμια από ερευνητές γνώστες της θεωρίας και της πρακτικής του χορού⁵. Η περίοδος αυτή συμπίπτει χρονικά με τρία συμβάντα: α) την ίδρυση των πρώτων πανεπιστημιακών τμημάτων της κοινωνικής ανθρωπολογίας στην Ελλάδα, η οποία είχε ως επακόλουθο την κυκλοφορία και στη χώρα μας πλήθώρας κλασικών ανθρωπολογικών μελετών, θεωρητικών εγχειρίδων αλλά και εθνογραφιών, με περιστασιακές αναφορές στο

χορό στην Ελλάδα. β) την έκδοση της σημαντικής μελέτης της Jane Cowan, *Dance and the Body Politics in Northern Greece* (1990), ένα πρότυπο δείγμα εθνογραφικού κειμένου με αφορμή το χορό, και γ) το ενδιαφέρον μικρού αριθμού κοινωνικών επιστημόνων οι οποίοι με τις εθνογραφικές τους παρεμβάσεις εισήγαγαν τρέχοντες προβληματισμούς της δεκανούς ανθρωπολογικής θεωρίας στη μελέτη του χορού (βλ. συνεργάτες στο αφέρωμα «Ο χορός στην Ελλάδα», Εθνογραφικά 8, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα, Αθήνα 1992).

Τα θεωρητικά αυτά κείμενα, ιδιαίτερα εκείνα που είπε είχαν το χορό κύριο θέμα είτε αναφέρονταν σε αυτόν ως παράδειγμα εφαρμογής ανθρωπολογικών θεωριών, προκάλεσαν ποικίλες αντιδράσεις και αντιρατικά σχόλια και τάραξαν τα λιμνάζοντα υδάτα για τη μελέτη του χορού, καθώς συνέπεσαν χρονικά με την περίοδο της ανάπτυξης των κριτικών ρευμάτων στον ευρύτερο χώρο της ανθρωπολογίας, με πρωτοπόρο από θεωρητική και μεθοδολογική άποψη το έργο της Cowan (1990), το οποίο συνδύαζε τη θεωρία της φαινομενολογίας, της πρακτικής και της γηγενίας. Στα έργα που δημοσιεύονται την εποχή αυτή, και επηρεάζονται από το κίνημα του μετανοτερισμού, αμφισβητούνται και επανεξετάζονται όλες οι «δεδομένες» έννοιες και τίβενται ερωτήματα σχετικά με το «γιατί» και το «πώς» τόσο επί της διαδικασίας της επιπτώσιας έρευνας όσο και επί του τελικού αποτελέσματος της, του εθνογραφικού κειμένου⁶. Έτσι, και στα περι χορού ανθρωπολογικά έργα επανεξετάζονται τα

1. Μακεδονικός χορός,
Ταγκιδρυμικό δελτάριο.

αναλυτικά εργαλεία που χρησιμοποιούν οι ανθρωπολόγοι του χορού καθώς αμφισβήτουνται: α) οι κλασικές παραδοξές περί όμοιων αντήλιψεων για το χορό σε όλα τα μέλη μας κοινωνίας, και β) οι λειτουργίες του που μεχρι τότε θεωρούνταν δεδομένες, βέταντας εξάρχης το ερήμητα αν η έννοια «χορός» έχει κοινή σημασία ή πρόκειται για ζήτημα που πρέπει να διερευνηθεί. Συνέπεια, οι ανθρωπολόγοι του χορού, υιοθετώντας νέες μεθόδους και τεχνικές, δεν αρκεστήκαν σε σύντομομεραποσκέψεις και σε αποσταματικές καταγραφές στο πεδίο, αλλά επιδίωκαν να ζήσουν για μεγάλα χρονια διαπτυτά ανάμεσα στους ανθρώπους που μελετάναν, παραπράτταν και μετέχοντας στις καθημερινές τους δραστηριοτήτες σε μια προσπάθεια κατανόησης «από τα μέσα» του κόσμου τους. Αντιμετωπίζοντας το χορό ως δομημένο κινητικό σύστημα, ως γλώσσα επικοινωνίας, ως επιπλέον, ως ενώματο λόγο και κοινωνική πράξη, οι πρώτα αυτοί ανθρωπολόγοι ενέπλεξαν στο παχιδή τη καταγραφή τις συνθηκές κάτω από τις οποίες πραγματωνεται ο χορός στην Ελλάδα, το χώρο που -πολιτισμικό και κοινωνικό-, καθώς και τα άτομα που χρεούν, αλλά και αυτά που παρακολουθούν και μιλούν για το χορό, δηλαδή το κοινό, το οποίο άλλωστε φέρεται και ως ο τελικός αποδέκτης της χορευτικής συμπεριφόρας.

Το αιφέρωμα «Ο χορός στα νέοτερα χρόνια - Εθνογραφία» ξεκινά με μια ανασκόπηση της ανθρωπολογικής μελέτης του χορού, όπου οι εξέχουσα θέση εχουν οι συγχρόνες προσεγγίσεις και προβληματισμοί, σε μια απότερη σκιαγράφησης του ερευνητικού τοπίου και της τοποθέτησης του ελληνικού παραδείγματος στο διεθνές χορευτικό γίγνεσθαν (Μαρία Παπακάπουλο). Στη συνέχεια, με αιφέρωμα τις εμπειρίες συγκεκριμένων περιπτώσεων από τον ελλαδικό κυρίων χώρο έγινε προσπάθεια ώστε, μέσα από τα επιμέρους κενεύενα, να αναπαρασταθούν και να ενεργητούνθων επεισόδια χορού (χορευτικά δρώμενα) από διαφορετικά πλαίσια: τελετουργικές πρακτικές (Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Ελένη Καρυώτου), επινοημένες παραδόσεις (Μαρία Χναράκη, Χρήστος Παπακώστας), ιδιωτική ή δημόσια κοινωνική ζωή (Γιάννης Ρόμπου-Λεβιδή, Ευαγγελία Αντζακά-Βέτη, Ζωή Μάργαρη), που το καθένα προσδιορίζει την ιδιαιτερότητά του.

Στα κείμενα του αιφερώματος, η ενασχάληση με το χορό δεν εξαντλείται στην πειριγραφή των χωρών και των συνθηκών που τον παράγουν, αλλά επεκτείνεται σε θεωρητικά ζήτηματα που απασχαλούν τη συγχρονή ελληνική εθνογραφία⁷. Όλες οι εθνογραφίες χορού προέρχονται από έρευνες σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας -Δίδυμα Αργολίδας (Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου), Φλώρινα (Γιάννη Μάνος), Καλή Βρύση Δράμας (Χρήστος Παπακώστας), Βήσσανη Ιωαννίνων (Ευαγγελία Αντζακά-Βέτη), Ανώγεια Κρήτης (Μαρία Χναράκη), Τίρανας Τρικάλων (Ελένη Καρυώτου), Γουμένιστα Κύκλων (Δάφνη Στεριοπούλου), Αγικούτσο Σερρών (Μαρίκα Ρόμπου-Λεβιδή), Αθήνα (Ζωή Μάργαρη)- και συνδέονται με ποικιλά χορευτικά δρώμενα σε ποικιλές περιστάσεις. Η εστίαση των ερευνητών στις παραπάνω ελληνικές κοινότητες φέρ-

νει στο προσκήνιο το ζήτημα της ιδιότητας του ανθρωπολόγου (Ιθαγενής, γηγενής/εντόπιος, ο μυτιλένος, ο γώντης που προσεγγίζει μια κοινωνία «από τα μέσα», περιβαλλακτικής ιθαγενής κ.λπ.), αφού είναι κοινώς αποδεκτό ότι η κατηγορία «εντόπιος ανθρωπολόγος» μπορεί να πάρει πολλές και διαφορετικές μορφές καθώς φορά. Στη δική μας περιπτώση, οι εξ έρευνητές επιλέγουν τη δική τους κοινωνία (γενεθλίου τοπος; Γιάννης Μάνος, Μαρία Χναράκη, τόπος των γωνιών τους; Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου, Ευαγγελία Αντζακά-Βέτη, Ελένη Καρυώτου, τόπος εργασίας; Χρήστος Παπακώστας) ως τόπο διενδαγμάτων της επιπότασης έρευνάς τους, σε μια προσπάθεια αναζήτησης της ετερόπτητας μέσα στο «οικείο». Αντίθετα, οι διάφορες τρεις -Δάφνη Στεριοπούλου, Μαρίκα Ρόμπου-Λεβιδή και Ζωή Μάργαρη- επιλέγουν να εργαστούν ερευνητικά σε τόπους μη οικείους προς αυτές, αναζητώντας τις πολλαπλές ταυτοτήτες των πρωταγωνιστών τους.

Κοινός άρενας των εθνογραφικών αυτών κειμένων είναι: α) η εστίαση στα γενικά μεθοδολογικά προβλήματα της ανθρωπολογίκης έρευνας, σε συμμετοχική παραπήρηση, β) τα θημάτα ζητημάτων που αναδεικνύουν και οφείλουν να αντιμετωπίζει η έρευνα, γ) η ανάδειξη των ειδικών προβλημάτων της ανθρωπολογίας του χορού. Υπάρχουν, όμως, και διαφορές που προκύπτουν τόσο από τις τοπικές ιδιαιτερότητες και τις διαφορετικές περιπτώσεις -καρφαβόλι, γάμος, εθμικά δρώμενα, πολιτικές εκδηλώσεις, πανηγύρι- με τις οποίες συνδέονται οι υπό εξέταση χοροί, όσο και από τις διαφορετικές θεωρητικές προσεγγίσεις των συγγραφέων (επιπτωμική κατάρτιση και εφαρμογή μεθοδολογίας, ερωτήσματα και ενδιαφέροντα, ιδιογνοίσεις αλλά και προσδοκίες).

Μακριά από κάθε ταστή εξουμιώσης και χρησιμοποίησης εθνογραφικά εργαλείο⁸, όπως είναι η μακρόχρονη παραμονή στο πεδίο, η συμμετοχή κατηγοριακή παραπήρηση, οι συνεντεύξεις, τα ερωτηματολόγια, η οπτική και πηγητή αποτύπωση και η μελέτη των πηγών, οι ερευνητές τους αιφερώματος επιδιώκαν να φέρουν στην επιφάνεια την τοπική αντιλήψη για τις ειδή χορού που παράγονται στα διαφορετικά στάδια μιας τελετουργίας, ενώς κοινωνικού γεγονότος, για τους ρόλους που ερμηνεύουνται μέσα από τη ποικιλότητα περιβάλλοντος, ή ακόμη για το λόγο που διατυπώνεται σχετικά με την οργάνωση των κοινωνικών φαινομενών. Στα εθνογραφικά αυτά κείμενα έντονη είναι η παρουσία του λόγου των πρωταγωνιστών/μελών της κάθε κοινότητας που διατυπώνει απόψεις, εκφράζει αντηρήσεις, ανακαλεί μήμες, λαμβάνοντας υπόψη τις ιθαγενής ερμηνείες, οι οποίες διαθέλλονται από τη φωνή του ανθρωπολόγου, οι ερευνητές αντιμετωπίσουν με εισιτηρίσια τις λεπτές αποχωρήσεις της ετερόπτητας, τις διαφοροποιήσεις δηλαδή, που προκύπτουν ως προς τη νοηματοδότηση του χορού, την επιπλέοντα και τη περίσταση. Πρόσθια τους ήταν η ανάδειξη των υποκειμένων της χορού, τα οποία δραστηριοποιούνται μέσα και έξω από το χορό, δηλαδή, τους χορευτές αλλά και τους ρόλους που συμμετέχουν ως κρίτες, δηλαδή, το κοινό. Η διασταύρωση του διαφορετικού λόγου χορευτών/εθνογραφών/κοινού αποτυπώθηκε στη συνέχεια στο κείμενο που κάθε ερευνητής κλήθηκε να συντάξει συνθέτοντας τη δική του εθνογραφία.

Η ποικιλομορφία που παρατηρείται στην ένονα «χορός» παραπέται εξίσου και στην ένονα «κοινότητα», η οποία δεν αντιμετωπίζεται πλέον ως απομονωμένη «παραδοσιακή» κοινωνία με απωτέρω σκοπού την ανασυσταση του ανθρώπινου παρελθόντος, αλλά ως μια μεταβαλλόμενη πραγματικότητα, που αναθεωρεί τις καθημερινές της άξεις και αναζητά τις διαφορές της σύγχρονης ζωής. Ο χορός σ' αυτή την περίπτωση, ως ενοάματη πρακτική, λειτουργεί ως εργαλείο για την κατανόηση της επερόπτησας, η οποία δεν αποτιμάται χωρίς μιας κοινωνικής ομοιομορφίας, μιας οιλιακής εθνογραφίας τύπου Campbell (βλ. John K. Campbell, *Honour, Family and Patronage: A Study of Institutions and Moral Values in a Greek Mountain Community*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1964), αντίθετα προβάλλεται. Ωστόσο, αυτές ακριβώς οι επερόπτες που μιαΐζουν τόσο οικείες στους ανθρωπολόγους, φάνονται ίσως ασυνθήτες εάν ιδιωθούν από μια άλλη πολιτισμική ή χρονική προσεγγιση, δηλαδή, «από έξω» αντί του «από τα μέσα». Με αποτέλεσμα, τα ανεξηγώντα όρια του δικού μας πολιτισμού (περισσότερο συγκεκριμένα του πολιτισμού του ερευνητή) να εκλαμψάνονται ως αυτονόμη φαινομένα που μπορούν να περιγραφούν ως το νέο όρο της εθνογραφικής γνώσης, κάπι ηδη ο Bourdieu¹⁰ είχε διατυπώσει σταν επεισημαίνει ότι οι ανθρωπολόγοι τείνουν να «ξεξιγκώνουν το καθημερινό», συχρόνως ομως, να «μετατρέπουν το οικείο σε εξωτικό».

Ο όρος «εθνογραφία»¹¹ ως το έργο ερμηνείας ενός πολιτισμού αναφέρεται τόσο στην επιπτώπια έρευνα που διεξάγει ο ερευνητής, ζώντας ως συμμετέχον παραπρητής για ένα μακρό χρονικό διάστημα ανάμεικα στη μέλη μιας κοινότητας (ή μιας ομάδας ανθρώπων), όσο και στο γραμμένο κείμενο, το προϊόν της έρευνας, π.χ. μια μονογραφία, ή ένα άρθρο, ή ένα ψηφιακό δίσκος, μια τανία. Οι εθνογραφίες, τα γραπτά κείμενα που πληρούν την αναγνώστη να γνωρίσει άλλες κοινωνίες και άλλους χρευτικούς πολιτισμούς σε διαφορετικά ιστορικά και γεωγραφικά πλαισία, είναι περιγραφές – σύμβετες ή απλεστικές κοινωνιών αυτών φιλτραρισμένες μέσα από τα μάτια τους ανθρωπολόγων (ερευνητών ή συγγραφέων). Μια εθνογραφία, απότομα, παγώνει την κοινωνία στην οποία αναφέρεται τη στιγμή της κοινωνοποίησής της (μόλις, δηλαδή, κατατεθεί στο χαρτί), προσδιδόντας στην εθνογραφική περιγραφή συγκεκριμένο χρονικό περιεχόμενο και προσδιορισμό. Ο Φλωρινώτες, οι Αρβανίτες Διδυμιώτες, οι Βηρσανίτες, οι Τίρνωνίτες, οι Ανωγειανοί, οι κάτοικοι της Καλής Βρύσης και της Γουμένισσας, οι Αλβανοί στην Αθήνα και τη νότια Αλβανία, η ακούμη, ο δύο γυναίκες από το Αγκιατρό διαφοροποιούνται από τη στιγμή που το κείμενο που τους αιφορά κοινωνοποιείται, όπως διαφοροποιείται και ο πολιτισμός στον οποίο αναφέρονται. Διαφοροποιείται, ομως, και αλλάζει και η ανθρωπολογία ως επιστήμη καθώς προσαρμόζεται στις απαιτήσεις των καιρών. Επιπλέον, και οι ανθρωπολόγοι προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα της επιστήμης τους καθώς οι ίδιοι αρωμάζουν και δευρυνόνται επιστημονικά και το ενδιαφέρον τους μετατοπίζεται από το προϊόν χορός στην κοινωνία που έχει το χορό, από το ανθρωπικό επεισόδιο στο άτομο που χορεύει ή

2. Παγώνι-Μερόπη, Ιούλιος 1970 (>). Χορός σε τοπικό γλένι (Αρχείο Ρ. Λουτζάκη).

μιλάει για χορό. Συνεπώς, μιλώντας με γενικούς όρους, θα μπορούσα να πω, ότι ο πολιτισμός δεν είναι ένα επιστημονικό αντικείμενο, αλλά δημιουργείται – όπως δημιουργείται και η αποψή του αναγνώστη – από την ενεργή κατασκευή ενός κειμένου.

Οι ερευνητές του αφιερώματος πιάστηκαν στον χορευτικό κύκλο (πρακτικά και μεταφορικά), συντονίστηκαν με τα μέλη του πολιτισμικού συστήματος που μελέτησαν, εξοικειώθηκαν με τις απόψεις τους, πέρασαν στο κορμό τους την κίνηση για να είναι σε θέση να συνδιαλεχθούν μαζί της και να πραγματευτούν τα νοήματά της όσο γίνεται πλησιέστερα στις τοπικές νοηματοδοτήσεις. Ως μέλη του χορού εστιάσαν στη χορευτική δράση και διάδραση, εξέτασαν τις σχέσεις του χορού και του πολιτισμικού γίγνενθαί και προσπαθήσαν να κατανόησουν την αμιβαίνοττη που ενυπάρχει σε κάθε επικοινωνιακή περίσταση. Απόπερας στόχος τους, ο εντοπισμός συμπερι-

3. Νέο Μοναστήρι (οικιακός Βορειοεβραϊκόν). Αύγουστος 1986. Χορός συγκεκριμένος.
Οι συγγενείς της νύφης χορεύουν τα δύορα που τους πρόσφερε η νύφη πριν φυγεί για την εκκλησία (Αρχείο Ρ. Λουτζάκη).

Βιβλιογραφία

ΑΝΤΖΑΚΑ-ΒΕΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ / ΛΟΥΤΖΑΚΗ ΡΕΝΑ, ά· «Ο χρόνος στην Ελάσσα: εθνικό αφέμαυρο «Μουσική Χώρος - Κυπριατογράφος» - Θέατρο». Εκπαιδευτική Εγκυκλοπαίδεια, τόμ. 28, Εκδότης Αθηνών, Αθήνα 1998, σ. 324-341.

ΒΟΥΛΑΙΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑΣ / Ηρόντης Ασημάτης, Πολίτης Πειραιώς 1988.

ΓΚΕΙΟΠΟΥ-ΜΑΔΑΝΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ, «Αναστοχαϊσμός, επερπότη και Ανθρωπολογία αιώνων Δωμάτων και αντιπροσώπων», στ. Δ. Γερασού-Μαδανού (επιμ.), Ανθρωπολογία θεωρία και θεατρογραφία. Σύγχρονος θόραξ, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1988.

- Πολιτισμός και εθνογραφία. Από τον εθνογραφικό περιεκτικό στην πολιτισμική κριτική Ελληνικά Γράμματα, σύριγμα Ανθρωπολογικού Ορίζοντος, Αθήνα 1999.

GEERTZ CLIFFORD, «Thick description: toward an interpretation of cultures», *Basic Books: Anthropology of Cultures*, Basic Books, USA 1973, σ. 3-30.

«Τυπική περιγραφή» προς μα εμπειρική θεωρία των πολιτισμών», στο Εμπνευστικά θέματα των πολιτισμών, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2003, σ. 13-41.

ΚΑΒΟΥΡΑΣ ΡΑΠΑΟΣ, «Τα δραματικά από εθνογραφική σκοπιά: μετατροπή, τεχνοκ., και πρωτότυπη καροτροφή», στο Διάστημα: σύγχρονα μέσα και πολιτικές καταγραφής. Α: Διεθνές Συνέδριο, 4-6 Οκτωβρίου 1996, Πρακτικά, Κέντρο Λαϊκών Δραματικών Κουμπούτη / Δήμος Κομοτηνής / Υπουργείο Πολιτισμού / Εθνικό Πολιτιστικό Δικτυού Πολεμίων Κομοτηνής 1997, σ. 45-70.

COWAN MICHAEL, «Theatricality and dramatics: towards a definition of the dramatic arts», στο Κανονικόν από τη βάση της θεατρικής θεωρίας, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998.

ΛΟΥΤΖΑΚΗ ΡΕΝΑ, «Εισαγωγή» στο Ευρύγραφο Αιώνες / Ρένα Λουτζάκη, Χρήστος Παπαζώστας (επιμ.), Χορευτικά επερπότη, Ελληνικά Γράμματα / Λικείο των Ελληνικών Δράμας, Φράμα 2004, σ. 33-34.

- Αρχαιότητα στον ελληνικό χώρο, Εθνογραφικό 8 (1992).

ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ ΕΥΘΥΜΟΣ, «Εθνογραφία και αυτογνωμοσύνη», συναγωγή στο Michael Herzfeld, Η ανθρωπολογία μέσω από τον καθέριθρη Κριτική εθνογραφίας της Ελλάδος και της Ευρώπης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. κ.χικινή (συνάριθμος 1987).

REED SUSAN, «The politics and poetics of dance», *Annual Review of Anthropology* 27 (1998), σ. 503-532.

ΣΕΡΕΜΕΤΑΚΗ ΝΑΝΤΙΑ, «Η επιπτώση της γενεalogίας των πονών στην Ελλάδα», στο Διάστημα: σύγχρονα μέσα και πολιτισμικά διάνομα, στο Διάστημα: σύγχρονα μέσα και πολιτισμικά διάνομα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. κ.χικινή (συνάριθμος 1987).

RIED SUSAN, «The politics and poetics of dance», *Annual Review of Anthropology* 27 (1998), σ. 503-532.

ΣΕΡΕΜΕΤΑΚΗ ΝΑΝΤΙΑ, «Η επιπτώση της γενεalogίας των πονών στην Ελλάδα», στο Διάστημα: σύγχρονα μέσα και πολιτισμικά διάνομα, στο Διάστημα: σύγχρονα μέσα και πολιτισμικά διάνομα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. 139-148.

ΣΚΟΥΤΕΡΗ-ΜΑΔΑΝΟΥ ΕΛΕΝΑ, «Εισαγωγή στην Ελληνική Τέχνη», στο Διάστημα: σύγχρονα μέσα και πολιτισμικά διάνομα, στο Διάστημα: σύγχρονα μέσα και πολιτισμικά διάνομα, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998, σ. 19-45.

VAN MAANEN JOHN, *Tales of the Field*, University of Chicago Press, Σικάγο 1988.

φορών, η διάκριση δηλαδή των ειδικών εκείνων επικοινωνιακών συμβόλων ή επεισοδίων, μέσω των οποίων επιπτυχάνεται η σύνθετη ανάμεσα στο χορό και τους χορευτές, ανάμεσα στο χορό και την κουλτούρα. Για μια προσέγγιση τετούου είδους, η απλή χρονική-εργαστηριακή ανάλυση του χορού, που συντελείται μάλιστα ερήμην της καινοτότητας και των τοπικών νοηματοδοτήσεων, δεν διευκολύνει καθόλου την προβολή των κανόνων πολιτισμικής φύσης που διέπουν το χορό, καθώς περιορίζει -σε αναλυτικό επίπεδο- την ανάπτυξη των θεωρητικών αναζητήσεων που συνδέουν τη χορευτική δομή και τη χορευτική χρήση με την κοινωνική δομή και την ιδεολογία. Συνεπώς, δεν ισχύει για τους ερευνητές του αφερόμαστος η ρήση ότι «έων απ' το χορό παραγίνεται τραγούδια Εέρουν», αφού όλοι τους «μπήκαν στο χορό και χορεψαν», καταφέρνοντας με τον τρόπο αυτό, ώστα τονίζει η Νάνια Σερεμέτακη, να γίνουν αποδεκτοί από την τοπική κοινωνία, ώστε να συμμετέχουν στο χορό ως ανθρώπινα [χορευτικά] ομήτα και στο πέρασμα και τη διασπορά της κοινωνικής μητήρης¹². Στην Ελλάδα διεξάγονται αυτή τη σημαντική άφθονης μελέτες για το χορό, που με τη δημιουργίστηκε τους ελπίτες να προκαλέσουν έναν γνώμονα διάλογο με καινούριες ιδέες και προβληματισμούς. Ο καιρός έχει ποιοι μάρσασει και οι συνθήκες για τη σχετική συναδελφική συνεργασία είναι όσο ποτέ ευνοϊκές.

Σημειώσεις

1. Ελενώρα Σκουτέρη-Διαδασκάλου, «Η λαογραφική έρευνα στην «πανεπιστορηρία του αώνα»: προβληματισμοί, κατευθύνσεις και προτίτλους», στο Νεότερες ελληνικές θεατρικές συνέργασης στην ελληνική λαογραφία. Πρακτικά Επιπτωματικής Συνάντησης στη Μήνυση του Κίτου Μακρή, Δημοτικό Κέντρο Ιστορικών Ερευνών, Κεντρική περιοχή, Ελληνικά Γράμματα / Λικείο των Ελληνικών Δράμας, Φράμα 2004, σ. 43-63.

2. Η απεριττωτισμένη κριτική επισκόπηση του χορού στην Ελλάδα, στη Ρένα Λουτζάκη, Κριτική Βελτρώση των βιβλίων του παραδοσιακού χορού, Εθνογραφικά 8 (1998), σ. 27-46. Στο αέρο αυτό επειχειρείται ο κριτικός σχολιάσμος των δημοσιεύσεων για τον ελληνικό χορό που, με τη μορφή στηλογών και πρακτικών οδηγών, παρουσιάζουν ποιησιανό και χορευτικό προστικό σκοπό την εκμάθηση του χορού. Η χρονολογική παρουσίαση των εντυπών (από το 1832, όποτε και εμφανίστηκε το πρώτο δημόσιο, μερχά, τη δεκαετία του 1980) υπογραμμίζει το ιστορικό του πλαίσιο και παραλλάγμα τη στάση των μελετών για το χορό, οι οποίοι τον αντιμετωπίζουν ως προϊόν απομονωμένου από το κοινωνικοπολιτικό μικρού πλαισίου. Επομένως, οι ερχομένες αρχές που εμπίνεται από τη γενεalogική διαχύτηση και την τιτανολογική κατατάξη των χορών. Από τη δεκαετία του '60, η επιπτώση της γενεalogίας στη μελέτη του χορού προβλέπεται σε περιπτώσεις και προτίτλους που αριθμούνται σε διάστημα περισσότερο από δέκα χρόνια.

3. Clifford GEERTZ, *The Interpretation of Cultures*, Basic Books, USA 1973, σ. 21, και ελληνική έκδοση, Η ερμηνεία των πολιτών, Αλεξανδρία, Αθήνα 2004.

4. Με τον χορό χαροποιητικών περιοχών δηλώνεται ένα σύνολο κινητών γρηγοριών, λεκτικών και πολιτικών μορφών διαφράγματων σε ενότητες, που δημιουργούνται συντρόπους και ανταποσύνοται από ένα οργανωμένο σύνολο ανθρώπων. Οι ενότητες αναπτύσσονται με τον υλικό, τον κοινωνικό και τον πνευματικό πληρώμα των ανθρώπων και αποτελούνται από την επιχείρηση των καταστάσεων, των θέλων και κοινωνικών τους άξεων και των αισθητικών τους αντιλήψεων. Συγκρίνοντας με τον έντεντο χορού, τα βασικά γνωμάρια του οποίου είναι το «πεντούμινο, νευτεροποιητικό και πρωτόποτο», η χορευτική ανθρωπολογία της Ελλάδας προσέρχεται στη θέση χρονών των Ποντίων», Ιωάννιν 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Μάργα Ζωγράφη, «Laogaropiki-anθρωπολογική προσέρχεται στη θέση χρονών των Ποντίων», Ιωάννιν 1999 Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. διατ., Διαν. Αναγνωρισμάτων Συμπράκτων, Αθήνα 1999, Irene Loutzaki, «Dance as cultural message. A study of dance style among the Greek refugees from Northern Thrace in Micro Monastiri», Neo Monastiri and Aegeion, αδημ. δι. διατ., Λαογραφική και ανθρωπολογική προσεγγίση, αδημ. δι. δια